

Кондукоцова Н.В., аспірант
*Державний науково-дослідний інститут
інформатизації і моделювання економіки*

РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЯК ЛІДЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кондукоцова Н.В. Реальный сектор как лидер национальной экономики. Стаття присвячена дослідженню сутності реального сектору економіки. Узагальнено теоретичні підходи до визначення сутності поняття «реальний сектор економіки», виявлено основні недоліки наявних трактувань дефініцій «матеріальне виробництво» і «нематеріальне виробництво», «матеріальні послуги» та «нематеріальні послуги» в контексті досліджуваного поняття. Запропоновано визначення поняття, типології та складових реального сектору економіки за видами економічної діяльності та сегментами.

Ключові слова: реальний сектор економіки, валовий внутрішній продукт (ВВП), зростання, сегмент, виробництво та споживання продукції.

Кондукоцова Н.В. Реальный сектор экономики как лидер национальной экономики. Статья посвящена исследованию сущности реального сектора экономики. Обобщены теоретические подходы к определению сущности понятия «реальный сектор экономики», выявлены основные недостатки существующих трактовок дефиниций «материальное производство» и «нематериальное производство», «материальные услуги» и «нематериальные услуги» в контексте исследуемого понятия. Предложено определение понятия, типологии и составляющих реального сектора экономики по видам экономической деятельности и сегментам.

Ключевые слова: реальный сектор экономики, валовой внутренний продукт (ВВП), рост, сегмент, производство и потребление продукции.

Kondukotsova N.V. The real sector as the leader of the national economy. The article covers the study of the essence of the real sector of the economy. It was summarized the general theoretical approaches to the definition of “real sector of the economy”, identified the main shortcomings of the existing definitions of “material production” and “non-material production”, “material services” and “intangible services” in the context of the concept study. It proposes the definition, typology and components of the real sector of economy by economic activities and its segments.

Key words: real sector of economy, gross domestic product (GDP), growth, segment, production and consumption.

Постановка проблеми. Реальний сектор економіки є важливою складовою національної економіки будь-якої країни й основною умовою для її стійкого розвитку та соціального добробуту держави. Але сьогодні не існує чітко визначеного поняття реального сектору економіки, що перешкоджає ефективному функціонуванню механізмів державного регулювання пропорцій у базових видах економічної діяльності та розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку реального сектору економіки були присвячені роботи таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як, зокрема, А.К. Абрамов, А.Г. Грязнова, В.Н. Черковець, О.М. Шабалін, Б.А. Маскулл, Д. Кобілд, В.А. Мешков, Б.А. Рейзенберг. Незважаючи на повсякденне використання поняття «реальний сектор економіки», в економічних аналізах немає його чіткого методичного розуміння і єдиного визначення. Необхідність розгляду самого поняття реального сектору економіки має сенс на шляху виявлення його сутності, складових та місця в сучасній економічній системі.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне наукове дослідження теоретичних та практичних засад визначення сутнісних характеристик та складових реального сектору економіки.

Виклад основних результатів. Нині реальному сектору економіки приділяється особлива увага, оскільки він не просто пов'язаний із задоволенням потреб населення, але й забезпечує наповнення бюджету, оскільки саме в ньому створюється більша частина валового внутрішнього продукту (ВВП). Він посідає ключове місце в економіці розвинених країн, наприклад, на його частку припадають 54,5% ВВП у Великобританії, 57,1% ВВП у Японії, 40% ВВП у США, 68% ВВП у Китаї [1]. Тому важливість реального сектору економіки України вже не підлягає сумніву. Зусилля уряду першочергово мають бути спрямовані на підтримку і створення максимально сприятливих для його функціонування умов.

В економічній теорії і практиці останніх років широко застосовується теоретичний підхід до визначення сутності поняття «реальний сектор економіки», в якому дійсні, реальні елементи і катего-

рії розглядаються в динамічній єдності з їх уявними «нереальними» антиподами (табл. 1).

Крім цих підходів, в підручниках і довідковій літературі по економіці зустрічається така точка зору щодо сутності досліджуваного поняття. Тривалий час в нашій країні як макроекономічна модель застосовувався баланс народного господарства (БНГ), який враховував не всю економіку, а тільки її виробничу сферу, а саме галузі матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство тощо) і промислові послуги (вантажний транспорт, торгівля тощо). Вважалося, що вартість створюється лише у виробничій сфері, а в невиробничій (наука, культура, охорона здоров'я, фінанси, пасажирський транспорт, оборона тощо) лише споживається.

Сьогодні замість БНГ застосовується інша макроекономічна модель, а саме система національних рахунків (СНР). Система національних рахунків (СНР) – це сукупність взаємопов'язаних показників та класифікацій, яка віддзеркалює реальні явища і процеси економіки на макрорівні. Вона вміщує інформацію про всіх суб'єктів, що беруть участь в економічних процесах; відображає всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом та перерозподілом доходів, нагромадженням активів, кінцевим споживанням [7].

Автори деяких популярних підручників з економіки включають в реальний сектор «перш за все промисловість, сільське господарство, будівництво і транспорт» [4], причому вони свідомо виводять торговельну діяльність за межі реального сектору, суперечачи цим самим собі, адже торгівля є одним з різновидів промислових послуг, отже, входить у виробничу сферу, де створюється вартість.

Ще одне визначення дається в «Економічному енциклопедичному словнику», згідно з яким «реальний сектор включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних та переробних галузей промисловості, сільське господарство, сферу надання промислових, побутових та інших послуг» [4]. У цьому визначенні, як і в підході В.Н. Черковца, критерієм віднесення галузей економіки до її реального сектору є дотримання принципу долі у виробництві ВВП.

А.Г. Грязнова також вважає, що реальний сектор – це сектор, де створюється ВВП. Він включає промислове виробництво, яке складається з підприємств видобувних і переробних галузей промисловості, сільського господарства, сфери надання промислових, побутових та інших послуг.

О.В. Соловійова розглядає реальний сектор економіки як в широкому, так і у вузькому сенсі. При цьому реальний сектор в широкому розумінні є сукупністю господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій і неринковій основі. У вузькому розумінні реальний сектор економіки представлений сукупністю господарюючих

суб'єктів галузей матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок – в частині обслуговування руху матеріального продукту, а також матеріально-технічне забезпечення), в яких створюється матеріально-речовий продукт і здійснюються пов'язані з його рухом функції і операції.

В.І. Суханов вказує на те, що базовою основою реального сектору економіки є види економічної діяльності, які виробляють товари, а саме промисловість, сільське господарство, рибне господарство, будівництво, виробництво і розподіл електроенергії, газу, води.

Аналогічної думки дотримується М.В. Вигодін, розуміючи під реальним сектором економіки сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів (включаючи сільськогосподарську продукцію) і надання нефінансових послуг в сферах транспорту, зв'язку, торгівлі та будівництва.

А ось Я.В. Сергієнко виключає зі складу реального сектору економіки господарюючі суб'єкти, діяльність яких здійснюється на неринковій основі, і визначає його як сукупність господарюючих суб'єктів, основною діяльністю яких є виробництво товарів і надання нефінансових послуг на ринковій основі. Г.Г. Барсегов і О.К. Абрамов досить оригінально визначають реальний сектор економіки, а саме як сукупність малих, середніх, великих суб'єктів господарювання на якійсь території, діяльність яких орієнтована на виробництво продуктів і товарів та надання послуг.

Характеризуючи сутність вказаного терміна, слід відзначити його тісний взаємозв'язок з галузями сфери матеріального виробництва. Більшість вчених, а саме О.М. Шабалін, Б.О. Маскулл, К.Д. Кобілд, ототожнює ці два поняття і не відносить до нього послуги, торгівлю, науку. Поряд з цією точкою зору існують інші, де має місце ототожнення реального сектору економіки з поняттям «сфера виробництва товару». Однак матеріальне виробництво не в повному обсязі відповідає терміну «реальна економіка», оскільки не включає торговельно-посередницькі послуги. У великому економічному словнику «реальний» означає «справжній, той, що існує в дійсності», а галузі сфери послуг справді існують, тому правомірно відносити їх до реального сектору. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне оперувати такими поняттями, як «матеріальне виробництво» і «нематеріальне виробництво», «матеріальні послуги» та «нематеріальні послуги».

До сфери матеріального виробництва належать галузі і підприємства, в яких виробляються матеріальні блага, а саме промисловість, сільське і лісове господарство, а також галузі, де надаються матеріальні послуги, а саме будівництво, готельний бізнес, транспорт, зв'язок, громадське харчування, адже саме тут створюються найважливіші макроеконо-

Теоретичні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» [4; 6]

Назви підходу і основні його представники	Характеристика підходу	Основні недоліки підходу
Маржиналістсько-монетаристський підхід (К. Гедді, Б. Айсес, А. Ілларіонов)	У цьому підході «реальній» економіці протиставляється «віртуальна» або «фіктивна» продукція, яка реалізується не за допомогою грошового обміну, а бартерним шляхом. Така складова враховується в «офіційному» ВВП, але не є ринковою, а тому й взагалі реальною. Навіть матеріальне виробництво з цієї точки зору є віртуальним, що не створює вартості, якщо його продукція не продається за гроші. Іншими словами, критерієм віднесення виробництва матеріальної продукції до сфери або реального, або віртуального секторів економіки вибрана форма мінової вартості (грошова або негрошова), а наявність вартості виводиться з оплачуваною ціни.	1) Цей підхід втрачає субстанціональне уявлення про вартість товару. Ще А. Маршалл спеціально розглядав дві форми торгівлі: бартерну та таку, в якій вживаються гроші. Різницю між ними він бачив в тому, що в бартерній торгівлі більше «невизначеності в ринковому торзі», оскільки за неї, щоб досягти рівноваги, треба змінювати граничну корисність обмінюваних товарів. Але якщо бартерна угода відбулася, то стався і реальний ринковий обмін, хоча і без грошей. 2) Матеріальне виробництво не може бути нереальним, віртуальним, що не створює вартість лише через те, що його продукція продається не за гроші. Звичайно, за бартерної угоди немає загального еквівалента, але є особливий еквівалент, який є ціною товару. Інша справа, що офіційний облік таких цін в сукупному вимірі досить заплутаний. 3) Оскільки представники цього напряму трактування реального сектору економіки пов'язують з грошима, природно, що вони знімають акцент з відмінності між реальним і фінансовими секторами і відходять фактично від аналізу гострого протистояння, що виникло сьогодні в українській економіці.
Марксистський підхід (К. Маркс, В.Н. Черковець)	Капітал – не річ, а виробниче відношення, яке представлено в речі. Відтворення капіталу (в простому і розширеному масштабах) відбувається у формі його безперервного кругообігу і зовнішньоторговельного обігу. Здійснюючи цей рух, капітал проходить три стадії і перебуває в трьох функціональних формах, а саме грошовій, продуктивній і товарній. Тільки на другій стадії відбувається реальне збільшення капіталу (на основі створення додаткової вартості). Однак дійсний капітал – весь промисловий капітал в складі грошового, продуктивного і товарного капіталу, тому що тільки в рамках єдності цих частин може мати місце збереження і зростання початкового капіталу. Поняття дійсного капіталу розширюється за рахунок торгового і позичкового капіталів як відокремлених форм промислового капіталу. Дійсному капіталу протистоїть капітал, що функціонує на фондовому ринку, так званий фіктивний. Під фіктивним капіталом розуміється капітал, який втілений в цінних паперах (акціях, облигаціях, векселях тощо). Крім того, грошовий капітал не завжди є дійсним. Не будучи включеним у власний рух промислового капіталу або його обслуговування, він є лише потенційним, тобто капіталом можливості, а не дійсності. Таким чином, реальний сектор економіки повинен включати в себе перш за все матеріальне виробництво. Але це хоча необхідна, проте недостатня умова. В реальний сектор включаються також торгівля та частина фінансового сектору, представлена посередницькою діяльністю банків і страхових установ (банківський і страховий прибуток), яка робить свій внесок у ВВП. Але операції, пов'язані з придбанням фінансових зобов'язань і фінансових активів є такими, що тільки перерозподіляють, в створенні ВВП не беруть участь і утворюють нереальний фінансовий сектор економіки (його іноді називають «фінансовий сектор у вузькому сенсі»).	1) Протиставлення реальному сектору лише спекулятивного сектора фондового ринку приводить до того, що поняття реального сектору економіки поглинає всю економічну діяльність. 2) Процеси концентрації і централізації (реального) капіталу можуть бути опосередковані за допомогою інструментів фондового ринку. На жаль, в Україні роль фондового ринку в залученні інвестицій ще недостатньо висока, оскільки вільні капітали «ховаються» в одяг «портфельних» інвестицій і не бажають піддаватися ризику прямих (особливо довгострокових) інвестицій в реальний сектор, тим більше в його ядро – матеріальне виробництво.

мічні показники, такі як, зокрема, ВВП, національний дохід.

Нематеріальне виробництво забезпечує матеріальне виробництво науковими, інформаційними та іншими нематеріальними послугами, такими як, зокрема, охорона здоров'я, освітні науки, культура, мистецтво, спорт.

Не є тотожними і поняття «реальна економіка» і «сфера виробництва товарів», оскільки в реальну економіку включаються як торгівля, так і сфера послуг.

Головним аспектом приналежності секторів економіки до реального сектору є його спроможність створювати доданий продукт, який слугує джерелом розвитку галузям соціальної сфери і соціально-економічного прогресу загалом.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, можемо сказати, що реальний сектор економіки – це сукупність виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту.

На рис. 1 наведено структуру реального сектору економіки з точки зору виробництва та споживання продуктів реального сектору економіки.

Зміну питомої ваги реального сектору в національній економіці за останні 8 років наведено у табл. 2. Треба враховувати, що у 2007 році економіка мала інтенсивне зростання. 2009 рік був рекордно кризовим (падіння ВВП у 15 відсотків), і 2014 рік

також був кризовим із падінням ВВП на 6 відсотків. Досліджений період 2007–2014 років мав два надкризові роки (2009 і 2014) і може вважатися несприятливим для функціонування реального сектору, його частка за показником випуску товарів і послуг зменшилася на 4,4 відсоткові пункти. Через свою високу капіталоємність реальний сектор вважається дуже чутливим до економічних криз і зменшення сукупного попиту.

Це підтверджується наведеними в табл. 2 показниками. З шести показників найменше зменшення частки реального сектору відбулося за обсягами експорту (на 2 відсоткові пункти) і найбільше – за обсягами податків (на 15 відсоткових пунктів). Причиною цих трендів може бути той факт, що експорт пов'язаний із зовнішнім попитом і менше залежить від внутрішніх проблем української економіки, а різке зменшення сплачених податків є наслідком падіння внутрішнього попиту і рентабельності виробництва матеріальних товарів і послуг. Зростання частки реального сектору за обсягами нагромадження капіталу пояснюється високою капіталоємністю реального сектору, інерційністю інвестиційних програм і зменшенням інвестицій в інших галузях економіки в кризові роки.

Для реального сектору, як і для економіки загалом, 2014–2016 роки стали періодами значних випробувань. Саме реальний сектор відчув нищівного удару в ході збройного протистояння: розташовані у східних регіонах виробництва вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості,

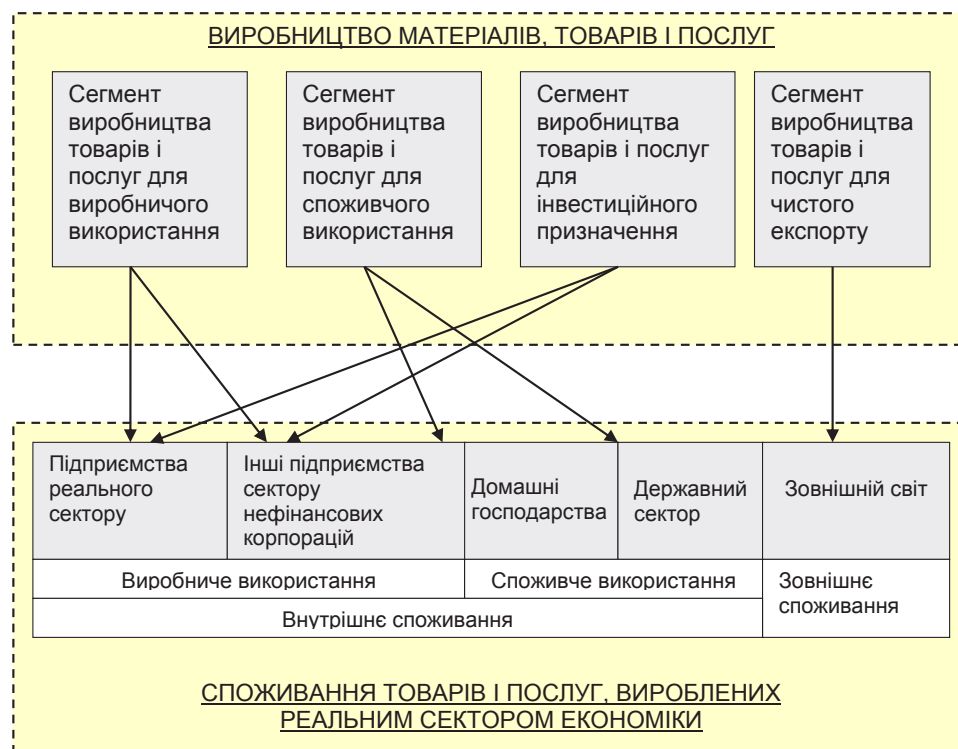

Рис. 1. Типологія та склад реального сектору економіки з урахуванням використаної продукції [7]

Показники реального сектору економіки» (у споживчих цінах)

Показник	2008 рік		Питома вага (%)	2016 рік		Питома вага (%)
	Вся економіка	Реальний сектор економіки		Вся економіка	Реальний сектор економіки	
Випуск товарів та послуг	1 831 257	1 310 892	71,6	4 038 547	2 712 096	67,2
Кінцеве споживання	552 136	375 488	68,0	1 417 086	9 125 77	64,4
Валове нагромадження основного капіталу	198 348	183 576	92,6	224 327	212 717	94,8
Експорт товарів і послуг	323 205	302 657	93,6	771 129	705 994	91,6
Оплата праці найманих працівників	351 936	182 120	51,8	734 943	309 026	42,0
Валовий прибуток, змішаний дохід	280 954	166 357	59,2	647 781	321 820	49,7
Податки, за винятком субсидій на продукти	85 937	80 857	94,1	233 213	2 712 096	78,3

Джерело: складено самостійно на основі джерел [3; 8; 9]

що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експорту, зазнали величезних втрат, було знищено низку транспортно-логістичних об'єктів.

За підсумками 2016 року промислове виробництво в Україні знизилося на 10,7%. Криза торкнулася всіх базових галузей, починаючи від металургії та хімічної промисловості і закінчуючи машинобудуванням і видобутком корисних копалин. Єдиною галуззю, яка показала невелике зростання, стало сільське господарство, та й то завдяки високому врожаю зерна. Істотне погіршення економічної ситуації обумовлено перш за все веденням військових дій на сході України і низьким зовнішнім попитом на тлі накопичених макроекономічних дисбалансів у попередні періоди [8].

Проблема розвитку реального сектору економіки стає дуже значимою, її вирішення забезпечить підвищення технологічного рівня експорту та якісних характеристик вітчизняної продукції, яка постачається на внутрішній ринок, що необхідно для забезпечення конкуренції з імпортованими товарами не тільки за ціновими, але й за якісними характеристиками. Саме на виконання цього стратегічного завдання має бути спрямована інноваційна політика України. Питання вироблення та реалізації довгострокової антикризової програми розвитку, спрямованої на структурну модернізацію економіки, вирішення

важливих соціально-економічних проблем, розвиток внутрішнього ринку, підтримку широкомасштабного підприємництва, потребує нагального вирішення.

Висновки. Під поняттям реального сектору економіки необхідно розуміти частину національної економіки – виробничо-господарський комплекс, представлений сукупністю виробничих підприємств, які займаються випуском товарів і послуг в матеріальній формі для виробничого (міжгалузевого), кінцевого (споживчого) використання, валового нагромадження основного капіталу та експорту. Головними функціями реального сектору економіки є формування ВВП та національного доходу, задоволення національних та сукупних потреб, формування конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Важливість реального сектору економіки, його комплексна роль у вирішенні системних завдань неодноразово актуалізували потребу у визначенні його місця і ролі під час формування системи економічної безпеки держави, на що і будуть спрямовані подальші дослідження в рамках вирішення цієї проблеми.

Чітке галузеве розмежування по секторам економіки у їх офіційному методологічному закріпленні не тільки закріє питання суперечностей категорійних понять, але й практично дасть можливість реалізації безпощадного аналізу та прогнозування економічних явищ.

Список літератури:

1. Бозуленко О.Я. Економічний розвиток світового господарства в умовах глобалізації / О.Я. Бозуленко // Економічний простір. – 2010. – № 37. – С. 15–21.
2. Бюлетень Національного банку України № 1/2012 (226). – С. 103–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=101265>.
3. Гончаренко С.П. Модернізація реального сектору економіки є основою успішного розвитку України / С.П. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/analytics/modernizatsiya-realnogo-sektora-ekonomiki-yavlyaetsya-osnovoy-03032015164300>.

4. Іляш Н.І. Концептуальні підходи до визначення поняття «реальний сектор економіки» / Н.І. Іляш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 8. – С. 59–62.
5. Кваснюк Б.Є. Темпи і пропорції розвитку реального сектора економіки в Україні / Б.Є. Кваснюк, Д.В. Ключин // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С. 74–92. Особистий внесок – визначено прогноз розвитку реального сектора економіки до 2016 р.
6. Ключин Д.В. Структура та форми доходу реального сектору економіки / Д.В. Ключин // Економіст. – 2004. – № 8. – С. 32–35.
7. Національна економіка : [навч. посіб.] / [А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович] ; за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

УДК 330.111

Савіна Н.Б., д.е.н., професор, проректор
*Національний університет водного господарства
та природокористування*

Ковшун Н.Е., к.е.н., доцент,
професор кафедри економіки підприємства
*Національний університет водного господарства
та природокористування*

ФОРМУВАННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ У СКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Савіна Н.Б., Ковшун Н.Е. Формування водогосподарського комплексу у складі національної економіки на основі функціонального підходу. У статті висвітлено місце і роль процесів водокористування для національної економіки з урахуванням специфічних функцій водного господарства. Розглянуто водогосподарський комплекс як утворення, за допомогою якого відбувається реалізація основних завдань водного господарства в межах окремого басейну чи території.

Ключові слова: водне господарство, функції водного господарства, водогосподарський комплекс, національна економіка, функціональний підхід.

Савина Н.Б., Ковшун Н.Е. Формирование водохозяйственного комплекса в составе национальной экономики на основе функционального подхода. В статье освещены место и роль процессов водопользования для национальной экономики с учетом специфических функций водного хозяйства. Рассмотрен водохозяйственный комплекс как образование, с помощью которого происходит реализация основных задач водного хозяйства в пределах отдельного бассейна или территории.

Ключевые слова: водное хозяйство, функции водного хозяйства, водохозяйственный комплекс, национальная экономика, функциональный подход.

Savina N.B., Kovshun N.E. Formation of a water management complex in the national economy based on a functional approach. The article highlights the place and role of water use processes for the national economy taking into account the specific functions of the water sector. The water management complex is considered as an education, with the help of which the realization of the main tasks of the water sector within the boundaries of a separate basin or territory is carried out.

Key words: water economy, water management functions, water management complex, national economy, functional approach.

Постановка проблеми. Водне господарство впливає на розвиток та розміщення продуктивних сил, створення необхідних соціальних і побутових умов життя населення та тісно пов'язане з усіма галузями національної економіки. Як вид економічної діяльності водогосподарське виробництво

тривалий час належало до невиробничої діяльності, яка здійснюється не у вигляді виробництва продукції, а у вигляді послуг. Але після переходу України на світову класифікацію видів економічної діяльності водне господарство включене до виробничої діяльності. Отже, воно є невід'ємною структурною